

ПОД ЗНАКА НА БЪЛГАРО-ХЪРВАТСКИТЕ ДИАЛОЗИ

Доц. д-р Антоанета Балчева

Институт за балканистика с Център по тракология – БАН

В унисон с изградената през годините традиция на българските и хърватските учени за сравнително, интердисциплинарно разглеждане на значими културни феномени от взаимната историческа и културна летопис на двата народа, на 25 и 26 юни 2024 г. в София се състоя международна интердисциплинарна научна конференция „Българо-хърватски диалози. Времена, събития, личности“, организирана от Института за балканистика с Център по тракология при Българската академия на науките (ИБЦТ – БАН). Научният форум бе реализиран в рамките на Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“ на МОН, а партньори на събитието бяха Отделението за исторически науки, Институтът за история на хърватската литература, театър и музика към Хърватската академия за науки и изкуства и Посолството на Република Хърватия в България. Целта на форума беше да се дообогати проучването на културно-историческото наследство на българи и хървати с нови идеи и подходи за разчитане на общото ни минало, като се акцентира върху културологичното, историческото и литературно съпоставителното изследване на взаимните контакти с оглед на съществуващите местни традиции и външни влияния, местата и личностите на паметта.

Откриването се състоя на 25 юни в Тържествената зала „Проф. Марин Дринов“ на БАН. Приветствия към участниците и гостите на конференцията поднесоха доц. д-р Елка Трайкова – научен секретар на направление „Културно-историческо наследство и национална идентичност“ на БАН, проф. д-р Румяна Прешленова – директор на ИБЦТ – БАН, Н.Пр. Ясна Огняновац – извънреден и пълномощен посланик на Хърватия в България, доц. д-р Ирина Огнянова – ръководител на проекта „Общество, държава и църква при българи и хървати през вековете“, и доц. д-р Антоанета Балчева – ръководител на проекта „Български и хърватски културни маршрути в Югоизточна Европа. Пресечни точки и взаимодействия“.

Пленарното заседание бе открито с доклада на Дамир Карбич, посветен

на ролята на проф. Анте Гулин – ръководител на Отделението за исторически науки към Хърватската академия на науките и изкуствата, за създаването и поддържането на съвместен научен проект между Хърватската академия за науки и изкуства и Българската академия на науките. Подчертан беше приносът му на инициатор на поредица научни конференции, допринесли за задълбочаването и разширяването на познанието ни за българо-хърватските отношения. Като важен етап от неговата творческа дейност бяха изтъкнати и издадените съвместни сборници с научни изследвания – резултат от дългогодишното сътрудничество между българските и хърватските учени, на които направи изчерпателен тематичен обзор Светлозар Елдъров. Заслужено място сред тях заема и последната, 14-а поред колективна монография, излязла през 2024 г. – *Хървати и българи. Дипломация, политика, култура и наука*. Детайлно представяне на изданието в чест на 25-годишнината от сключването на Двустранната спогодба за научно сътрудничество и обмен между Българската академия на науките и Хърватската академия на науките и изкуствата 1997 – 2022 и на 30-ата годишнина от българо-хърватските междудържавни отношения бе направено от неговия редактор – Тихана Луetic.

Богатата палитра от включените в програмата теми сполучливо дооформиха събирателния образ на един рецептивен модел на общуване, задълбочено преосмислен от международния екип от изследователи, заявили участието си в конференцията. В научния форум бяха включени общо 44 утвърдени учени, млади специалисти и докторанти – 22-ма от български и 22-ма от чуждестранни научни институти и университети. Широката проблематика спомогна за разчупването на стереотипните ни представи за близост и общност, извеждайки ги от езика на локалното и насочвайки ги към нови за науката аспекти, знакови личности и събития от взаимния ни културно-исторически диалог. Четири отделни панела бяха посветени на генезиса, социокултурните закономерности и типологията на традиционните прояви на близост между двата народа и свързаните с тях психологически и социални нагласи.

Особен интерес по време на първото заседание предизвикаха докладите, концептуализиращи интереса на хърватите към българските земи и историческите събития в началото на XX в. в контекста на културноисторическите и социалнополитическите процеси на епохата, в които централно място заемат идеите за славянско единение и свързаният с тях национален идеал за постигане на независимост сред славянските народи. Текстовете на Дамир Агичич от Факултета по философия на Загребския университет – „Хърватската политическа и културна общественост за българската независимост през 1908 г.“; на Хървойка Миханович-Салопек от Института за история на хърватската литература, театър и музика (ХАНИ) – „Никола Андрич и неговото пъ-

теписно творчество за България и българските интелектуалци“; на проф. Мира Маркова от Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ – „Исторически концепти за българската локалност. Погледът на Иван Хоич и Степан Радич“, бяха фокусирани върху зачестилите през началото на XX в. манифестации на солидарност между двата народа, преподглеждащи понятията за свое и чуждо, център и периферия, национално и наднационално в кръстопътния ни регион. Анализираните материали и изнесените в тях факти са ценен документ за динамиката на модернизационните процеси при българите и хърватите в началото на XX в., плод на взаимодействието между духовните традиции на Полуострова, европейските, извъневропейските маршрути и намирането на собствен език за националните култури.

Интересен тематичен блок оформиха и научните изследвания, разглеждащи отражението на историческите събития и личности в българския и хърватския периодичен печат от края на XIX и началото на XX век. Магдалена Найбар-Агичич от Северния университет, Копривница; Злата Живакович-Керже от Хърватския институт за история; Миленко Брекало от Института за социални изследвания „Иво Пилар“ в Осиек; Марияна Стамова от ИБЦТ – БАН; Тихана Луетич от Института за исторически и обществени науки (ХАНИ) извършиха както преглед, така и съпоставителен анализ на поместените в медиите материали с българска и хърватска проблематика.

Темата за мястото на България в хърватската литература, историография и наука зае подобаващо място и в докладите на Наум Кайчев от СУ „Св. Климент Охридски“, който изнесе неизследвани досега факти за приема на сборника „Български народни песни“ на братя Миладинови в хърватското общество (втората половина на XIX век); на Мирко Чурич от Матица Хърватска, Джаково – „Прагматични аспекти на посвещението в сборника на братя Миладинови“; на Йосипа Драгичевич от Министерството на науката и образованието на Република Хърватия – „България в хърватските литературни текстове от XIX век“.

Пъстрата амалгама, в която се оглеждат наративите за историческата, социокултурната и ценностната принадлежност на българския и хърватския народ бе обект на специално внимание и в проучванията на Мария Бенич Пенава от Икономическия факултет на Университета в Дубровник и на Звездана Пенава Брекало от Факултета по педагогически науки на Университета „Й. Й. Щросмайер“ в Осиек, посветили изследването си на хърватско-българските отношения в творчеството на Фран Сречко Гундрум Ориовчанин; а също така в докладите на Вйекослава Юрдана от Факултета по педагогически науки при Университета „Юрай Добрила“ в Пула – „Последното цвете от нашата кръв поникна на българска земя“; Владимир Назор и неговата племенница от България“; на Желко Дугац от Института по философия на науката (ХАНИ) и Бранка Гърбавац от Института за исторически и

обществени науки (ХАНИ) – „Реконструкция на сътрудничеството на д-р Андрия Щампар с колегите му от България отразено в дневника и писмата му“. Интердисциплинарното разглеждане на значими личности и феномени в историята на двата народа в процеса на взаимното им себеопознаване намери задълбочена интерпретация в представения доклад на Александра Миланова, ИБЦТ, БАН – „Българо-хърватски диалози в музиката от първата половина на XX век: симфониите на Никола Атанасов и Дора Пеячевич“. Особен интерес предизвиква и изследването на Ина Христова от Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“, насочено към сравнителното разглеждане на две от представителните творби на българския и хърватския литературен модернизъм от първите десетилетия на XX век – „Песен на песента ми“ на Пейо Яворов и „Песен на песните“ на Янко Полич Камов. Контекстуализирането на анализа бе насочено към открояването на първото десетилетие на XX век като време на специфична и противоречива културна и духовна атмосфера, изискващо преосмисляне на парадигматичните образи на Жената, Любовта, Песента, Поета; на фигурите на преображението, разединението, страданието и бунта.

Паралелно със заседанията в Тържествената зала „Проф. Марин Дринов“ се провеждаше и панел в зала „Академик Иван Евстратиев Гешов“ на БАН, който допринесе допълнително за разгадаване на неподозирани аспекти от присъствието на българи и хървати в сложно преплетените истории на Балканите, от трансфера на идеи, религиозни светци и култове в един широк хронологически диапазон. Докладите на Тодор Чобанов, ИБЦТ, БАН; Светослав Стамов, ИБЦТ, БАН – „Исторически, археологически и геномни наблюдения към въпроса за началото на хърватското присъствие на Балканите“; на Калин Йорданов, ИБЦТ, БАН – „Дублиращите се реликви на Адриатика: случаите с мощите на Св. пророк Симеон Богоприемец и на Св.вмчца Евфимия Всехвална“; на Зринка Новак, Отделение за исторически науки при Института за исторически и обществени науки, ХАНИ – „От Босна през България до Трансилвания: за култа към Пресвета Богородица Мария Чипровска и неговото разпространение чрез францисканските мисионери в България, произхождащи от францисканската провинция Босна Сребърна през XIV – XVIII век“, и на Сузана Симон, Институт за исторически и обществени науки, и Горан Будеч, Отделение за исторически науки, ХАНИ – „Фружин, син на Шишман, между Липова и Дубровник“, провокираха аудиторията с разчитането на познати и непознати досега исторически факти, материали и документи, значими както за отделните народи, така и за реконструирането на цялостната ни югоизточноевропейска идентичност. Своите нови научни открития и анализи изнесе и Лилия Илиева в изследването си „Език и правопис на Петър Богдан Бакшич в неговата неизследвана втора книга “*Blagoskroviscte nebesko Marie Divicze Mayke Vohye*”, Рим, 1643

г.“

Особен дял в изясняването на многопластовия образ на българо-хърватските отношения от периода на Ранното и Късното средновековие и времето на Дубровнишката република заеха и проучванията на Виниций Б. Лупис от Института за социални изследвания „Иво Пилар“, Дубровник – „Ролята на дубровничани в създаването на българското гражданско общество през Късното средновековие и ранното Ново време“, на Владислав Иванов, ИБЦТ, БАН „България през XIV век в хрониката на Юний Рестич (1669/1671 – 6. IX. 1735)“; на Елена Костова, Институт за исторически изследвания, БАН – „Един непубликуван извор за българо-дубровнишките връзки през XV век“; на Пенка Данова, Институт за исторически изследвания, БАН – „Българско минало и съвременност в „Подробен свод на дубровнишките анали“ на Яков Лукаревич (1605 г.)“; на Симеон Симеонов, ИБЦТ, БАН – „Адриатика и Черноморието в дневниците на Франсиско де Миранда“.

Заседанията през втория ден на конференцията продължиха в Института за балканистика с Център по тракология и бяха фокусирани около неизвестни или недобре осветлени досега моменти от научните, културните и политическите връзки между двата народа от края на XIX в. до нашето съвремие. Отношението към славянството и идеята за южнославянско единение бяха в основата на изследванията на Кирил Илиев, ИБЦТ, БАН – „Славянският събор в Прага през 1908 г. и проблемите на южнославянските народи“ и на Игор Деспот – „Никола Пашич в мемоарите на Иван Мештрович, Христофор Хесапчиев и Джордже Караджорджевич“. Евлоги Станчев, ИБЦТ, БАН направи интересен съпоставителен анализ за присъствието на Босна и местните мюсюлмани в хърватската романтична историография (XVII – XIX век).

Отделен сегмент в оформилия се сложен паноптикум от диалози с другостта представляваха изследванията, посветени на отражението на българите и хървати в пътеписното им творчество. Ивайло Начев, ИБЦТ, БАН – „Иван Шишманов за Хърватия и хърватите. Личните впечатления от едно пътуване“; Сузана Лечек, Хърватски институт за история; Ивица Шуте, Факултет по философия, Загребски университет – „От София до Черно море. Образът на България в пътеписния репортаж на загребския журналист Анте Ройнич през 1940 г.“, и Антоанета Балчева, ИБЦТ, БАН – „Хърватските земи в творбите на три български интелектуалки (Олга Чавова, Богдана Дочева и Вера Плочева)“, поставиха наблюденията си в контекста на различни културно-исторически, социално-политически, религиозни и етнически обществени модели, характерни за разискваната епоха.

Върху отделни аспекти от възприемането на българското изкуство в хърватски контекст бе насочен докладът на Диана Гласнова от Хърватско-българското дружество в Загреб, която интерпретира картината на Никола Машич

„Розобер в България“, спечелила митична слава с историята около действителността и легендите за нейното създаване, възприемане и разпространение в обществото. Приносен за изясняването на изградените модели при възприемането на съвременната българска лирика в Хърватия бе докладът на Елена Дараданова, анализиращ антологията „Na posljednem katu neba“ (2022) в унисон с установените рецепционни практики и модели за представяне на нашата поезия. Не по-малък интерес предизвика и сравнителното изследване на Людмила Миндова върху темите за тоталитарното зло и политическото насилие по време на комунистическия режим през очите на трима емблематични автори от българското и хърватското литературно пространство – писателите Атанас Липчев, Раде Панич и Миховил Хорват. Създадените от тях характерни образи и тематични комплекси бяха интерпретирани като неизбежна част от един художествен свят, предопределен от естетиката на страданието и съпротивата.

Последният тематичен блок от двудневната конференция обхващаше доклади, посветени на динамиката и характера на взаимните отношения на българи и хървати непосредствено след обявяването на Хърватия за бановина през 1939 г. и последвалия етап, когато Загреб и София стават съюзници от 1941 до 1945 г., което закономерно довежда и до нарастване на интензитета в политическите, дипломатическите, културните и научните връзки. Нови, неизследвани досега библиографски и архивни материали бяха разгледани в докладите на Николай Кочанков, Национален исторически музей, София – „Хърватският национален въпрос (1939 – 1941): анализи и прогнози на българската дипломация“; на Марко Колич, Медицински факултет, Загребски университет – „Българските студенти от Медицинския факултет в Загреб от 1941 до 1945 г.“; на Ирина Огнянова, ИБЦТ, БАН – „Хърватската визия за бъдещето на Югославия (1942 – 1947 г.)“, и на Спас Ташев, Институт за изследване на населението и човека, БАН – „Дейността на Иван Михайлов и ръководството на МПО в подкрепа на архиепископ Степинац“. Историческата проекция на традиционно добронамерените и близки контакти между двата народа в нашата съвременност бе обект на проучване в доклада на Димитър Добрев, ИБЦТ, БАН – „Хърватия и инициатива „Три морета“.

В рамките на научния форум беше открита и изложбата „Хървати и българи през вековете. Културна дипломация и междуакадемично сътрудничество/Hrvati i Bugari kroz stoljeća. Kulturna diplomacija i međuakademska suradnja“, изготвена от екип на ИБЦТ – БАН в изпълнение на проекта „Културната дипломация на Балканите през XX и XXI век: постижения, проблеми, предизвикателства за бъдещето“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на МОН. Тя бе представена в партньорство с Държавния културен институт към Министъра на външните работи на Р България, Посолството на Р Хърватия в Р България и Хърватската академия на науките и изкуствата. Впоследствие, на 19 юли, тя

бе експонирана и в Министерството на външните работи по повод на 145-ата годишнина от утвърждаването на Деня на дипломатическата служба.

Проведената в София научна конференция бе едновременно заявка и предизвикателство за преосмислянето на важни аспекти от българо-хърватския диалог в огледалото на историческата, философската, културната, литературната и политическата семантика на Югоизточноевропейския регион. Надяваме се, материалите от конференцията, които предстои да бъдат издадени в специализирано академично издание, да намерят своето заслужено място в съвременната хърватистика.

UNDER THE BANNER OF BULGARIAN-CROATIAN DIALOGUES

✉ **Dr. Antoaneta Balcheva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-6001-9622

Institute of Balkan Studies and

Centre of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: ani.balcheva@balkanstudies.bg